

Ochrona własności intelektualnej

Wydanie 5.

Przejdź do produktu na ksiegarnia.beck.pl

Rozdział I. Wprowadzenie do tematyki

W dobie społeczeństwa informatycznego, czyli możliwości, jakie ono 1 ze sobą niesie, znajomość zagadnień dotyczących ochrony wartości intelektualnych staje się nieodzowna do funkcjonowania każdego człowieka, który korzysta z możliwości uzyskiwania informacji, poznawania utworów muzycznych, literackich czy nawet programów komputerowych. Nieznajomość prawa w zakresie korzystania z różnego rodzaju utworów stwarza niebezpieczeństwo odpowiedzialności karnej czy materialnej. Oczywiście ochrona własności intelektualnej nie ogranicza się wyłącznie do utworów uzyskanych za pośrednictwem Internetu, ale w sytuacji, gdy te utwory wykorzystujemy (np. kopiujemy czy rozpowszechniamy w jakikolwiek sposób), powinniśmy sobie zdawać sprawę z konsekwencji, które mogą się z tym wiązać.

Zakres podręcznika obejmuje niektóre zagadnienia własności intelektualnej: **autorskie prawa osobiste, autorskie prawa majątkowe** wraz z **prawami pokrewnymi** oraz **prawo własności przemysłowej**.

§ 1. Podstawy prawa – pojęcia prawne, definicje

Do zrozumienia istoty niektórych zagadnień omawianych w podręczniku 2 niezwykle ważna jest terminologia. Zdarza się bowiem często, że słowa używane potocznie mają w prawie zupełnie inne znaczenie. Bywa też i tak, że nie są one używane w języku potocznym, a tym samym są niezrozumiałe. Do jednej z tych grup pojęć można zaliczyć: normę prawną, przepis prawny, konwencję międzynarodową, ustawę czy rozporządzenie, a także wiele pojęć z zakresu ustawy z 6.3.2018 r. – Prawo przedsiębiorców (tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 162 ze zm.; np. działalność gospodarcza, przedsiębiorca, przedsiębiorstwo, osoba zagraniczna), jak i z zakresu prawa cywilnego (np. firma, przedsiębiorstwo, własność, posiadanie itp. ustawa z 23.4.1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.).

Prawo własności intelektualnej należy rozpatrywać w systemie obowiązującego prawa. Z kolei prawo też musi funkcjonować na jakimś gruncie. Tym gruntem dla prawa jest państwo. Państwo to organizacja polityczna realizują-

ca swoje cele na określonym terytorium wobec określonego społeczeństwa tam zamieszkującego, z możliwością stosowania w stosunku do niego przymusu niezbędnego do sprawowania władzy.

Taka definicja państwa sugeruje, że państwo istniało zawsze. Tak jednak nie było, chociaż nikt nie potrafi określić, jak daleko w przeszłość państwo sięga. Zaczątki państwowości umieszczane są w tzw. zamierzchłej przeszłości, co wcale nie oznacza, że nie można, oczywiście hipotetycznie, odtworzyć jego początku, przy czym nie chodzi tutaj o początek państwa w sensie historycznym, lecz raczej w sensie organizacyjnym.

- 3 Powstanie państwa można przedstawić w uproszczonym schemacie: rodzina przekształciła się w ród (jako związek kilku rodzin), połączonych kilka rodów to plemię. Potem już wystarczył tzw. związek plemion, by można było zacząć mówić o państwie (ale tylko rozumianym w sensie terytorialno-społecznym). Oczywiście do owych prostych związków bliższego lub dalszego pokrewieństwa czy powinowactwa musiała zawsze dochodzić pewna organizacja władzy oraz dobrowolne (lub niedobrowolne) jej podporządkowanie się przez społeczeństwo. Duże związki plemienne potrzebowały ochrony (a więc drużyna, wojsko) oraz środków do ich utrzymania (podatki). Z podatkami i wojskiem związana była nieodzownie potrzeba ich ściągania i organizowania (a więc i administracja). Do sprawnego zarządzania organizacją państwową niezbędne stawały się takie regulacje, które umożliwiały właściwe funkcjonowanie instytucji państwowej oraz społeczeństwa. Dotychczasowe zachowania oparte na zwyczajach, ukształtowanych przez lata i przekazywanych z pokolenia na pokolenie, okazały się niewystarczające. Społeczeństwa zaczęły domagać się od suwerena (władcy) zawsze takich samych zachowań rozstrzygających spory lub karzących winnych w podobnych sytuacjach, niezależnie od tego, kogo dotyczą. Zaczęto tworzyć zasady regulujące zachowania społeczne oraz je spisywać. Powstawały kodyfikacje, na których oparte zostały wszystkie inne, później tworzone prawa (np. prawo rzymskie to podstawa wszystkich późniejszych kodeksów cywilnych). W taki sposób narodziło się prawo, które można zdefiniować jako **zbiór wzorców zachowań ludzkich, stworzonych przez państwo, których przestrzeganie może być wymuszone**.

Wzorzec zachowania przedstawiany jest pisemnie, więc nie jest to nic innego niż norma prawna. Jest to **elementarna część prawa** składająca się z hipotezy (wskazanie adresata normy i okoliczności jej zastosowania), dyspozycji (normatywny skutek prawny, nakazane zachowanie się adresata normy) i sankcji (reakcja organów państwowych w przypadku niezastosowania się adresata do dyspozycji normy). Norma może nie zawierać wszystkich elementów i składać się tylko z hipotezy i sankcji.

Wśród norm prawnych wyróżnia się normy **bezwzględnie obowiązujące (imperatywne)** lub **względnie obowiązujące (dyspozycyjne)**.

Zbiór norm tworzy przepis prawny. Przepis prawny to normy ujęte w pewną „strukturę organizacyjną”, opatrzoną znakami, np. księga, część, rozdział, artykuł, paragraf, ustęp, punkt itp.

Przepis i norma często są zarówno w słownictwie potocznym, jak i prawniczym utożsamiane i traktowane zamiennie.

Przepisy prawne regulują stosunki prawne między ludźmi, czyli dają wzorce zachowań niezbędnych do tego, aby dana czynność prawna dokonana między ludźmi była nie tylko prawidłowo wykonana, ale również dzięki temu usankcjonowana przez państwo (np. przeniesienie autorskich praw majątkowych do utworu). Czynności prawne mogą być traktowane jako zdarzenia prawne (zależne lub niezależne od woli ludzkiej), mogące wywołać (tylko te zależne od woli człowieka) skutki prawne w postaci powstania, zmiany lub ustania stosunku prawnego.

Zbiór przepisów zawierających normy zachowań ludzkich w ramach jednorodnych stosunków prawnych mogą tworzyć i tworzą **kodeksy**. Regulują one stosunki międzyludzkie o różnym charakterze, np. cywilnym, karnym, handlowym itp. Jednak nie wszystkie jednorodne stosunki międzyludzkie są unormowane zwartym systemem – w postaci kodeksu (w polskim systemie prawa brak jest np. Kodeksu administracyjnego, ale jest Kodeks postępowania administracyjnego, podobnie nie ma Kodeksu transportu, Kodeksu gospodarczego).

Przepisy prawa powinny być tak skonstruowane, aby nikt nie miał wątpliwości co do znaczenia tekstu przepisu (normy) prawnego. W tym celu ten, kto go tworzy, czyli **ustawodawca**, stara się o jasność sformułowań i poprawność gramatyczno-prawniczą. Ponadto jeżeli wprowadza jakieś pojęcia do tekstu przepisu, trzeba te pojęcia wyjaśnić w tzw. słowniczku. Słowniczek ów znajduje się w początkowej części przepisu prawnego. Bywają w przepisie terminy, co do których przyjmuje się, że są powszechnie znane lub też takie, których poznanie jest możliwe po przeczytaniu innego przepisu. Wówczas podaje się, gdzie owego znaczenia szukać.

Samo czytanie przepisu może jednak nie wystarczyć do jego zrozumienia. Potrzebny jest więc swoisty zabieg, który nazywamy **wykładnią prawa** lub **interpretacją**. Interpretacja to **podjęcie takiego rozumowania**, które doprowadza nas do zrozumienia, co ustawodawca chciał osiągnąć, formułując przepis w określony sposób. Istnieją różnego rodzaju wykładnie, np. **autentyczna**, tj. taka, której dokonuje ten podmiot, który ustala akt (np. Prezydent RP, Sejm, minister itp.), czy **operatywna**, czyli dokonywana przez organ państwowy w trakcie stosowania w praktyce prawa, lub **doktrynalna** – dokonywana przez przedstawicieli nauki.

Uznaje się, że przepisy prawa są tworzone przez ustawodawcę w imieniu państwa. Ale zarówno państwo, jak i ustawodawca to pojęcia dość abstrakcyjne. Prawo musi być tworzone przez ludzi. Państwo przekazało więc uprawnienia w tej sprawie swoim organom¹, które są personifikowane (tzn. w imieniu wojewody musi podpisać decyzję jakaś osoba, piastująca stosowne stanowisko). Owe organy tworzą prawo. Ranga owego prawa, aktu prawnego zależy od rangi organu, który go wydał (ale nie zawsze).

Umowy międzynarodowe (konwencje) są ratyfikowane przez Prezydenta. Ustawy uchwała Sejm. **Rozporządzenia** wydają: Prezydent RP, Rada Ministrów, Prezes RM oraz ministrowie – **zawsze na podstawie ustawy**. Wszystkie ustawy natomiast muszą mieć podstawę w Konstytucji RP. Wymienione przepisy stanowią źródła prawa (bardziej szczegółowo zostaną omówione w § 2), czyli tzw. **prapoczątek jego powstania** z jednej strony, z drugiej zaś są one tymi pierwotnymi formami, na których może oprzeć swoje działanie lub zaniechanie organ państwowy lub obywatel.

Przepisów prawnych jest wiele. Ustawodawca grupował je według takich samych stosunków prawnych, które należało unormować. W ten sposób powstały systemy i gałęzie prawa. Tworzyły je okoliczności faktyczne wynikające z życia społecznego, usystematyzowała je zaś nauka. **System prawa** to ogół gałęzi prawa w danym państwie, który reguluje stosunki społeczne.

- 4 **Gałąz prawa** to zespół przepisów prawa, obowiązujących w określonym państwie, regulujących pewną dziedzinę życia społecznego, ustaloną według kryterium rozwiązywanych jednorodnych stosunków społecznych. Gdy gałąz prawa reguluje stosunki społeczne, do których odnosi się w sposób pełny i nie musi zapożyczać do regulacji stosunków norm z innej gałęzi prawa, określamy ją jako podstawową (kryterium „samowystarczalności”).

Podstawowymi („samowystarczalnymi”) **gałęziami prawa w Polsce** są np.: prawo konstytucyjne (zwane też państwowym), prawo administracyjne, prawo finansowe, prawo cywilne, prawo rodzinne i opiekuńcze oraz prawo karne.

Nauka rozróżnia również gałęzie **kompleksowe** („niesamowystarczalne”), biorąc za kryterium przedmiot regulacji prawnej, np. prawo gospodarcze, podatkowe lub transportowe. Są to zespoły norm odnoszące się do jednego przedmiotu regulacji. Tak określona gałąz korzysta z norm należących do kilku innych gałęzi prawa.

¹ **Organ państwowy** – celowo zorganizowany i wyraźnie wyodrębniony zespół ludzi i środków, utworzony i działający na podstawie prawa, wykonujący w imieniu państwa określone zadania i mogący dla ich realizacji korzystać ze środków władczych i stosować przywileje państwowe, <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publicacje/monografie/spory-kompetencyjne-miedzy-organami-sprawujacymi-wymiar-369216170> (dostęp: 30.11.2021 r.).

Gałęzi prawa, w szczególności kompleksowych, jest tak wiele, że nie sposób ich wszystkich w tym miejscu wymienić. Może być ich jeszcze więcej, ponieważ rozwój stosunków społecznych normowanych w jednej gałęzi może powodować wyłanianie się z niej innej, bardziej szczegółowo regulującej wspomniane (określone) stosunki społeczne (np. z prawa finansowego wyodrębniło się prawo podatkowe, a z prawa cywilnego – prawo rodzinne i opiekuńcze).

I. Prawo własności intelektualnej w polskim systemie prawa

Wydaje się, że pomimo stosunkowo dużej liczby źródeł prawa, sięgających 5 swoim uregulowaniem nawet XIX w., mówienie o prawie własności intelektualnej jako o odrębnej podstawowej gałęzi prawa jest przedwczesne. Umieszczanie prawa własności intelektualnej w ramach prawa cywilnego czy gospodarczego jest raczej nieuprawnione z uwagi na daleko idące odrębności rozwiązań w charakterze stosunków, które są poprzez nie – tj. prawo własności intelektualnej – normowane. Chociaż trzeba również pamiętać, że niektóre normy prawa cywilnego są stosowane pomocniczo przy rozwiązywaniu problemów w zakresie prawa własności intelektualnej. W tej sytuacji prawo własności intelektualnej należałoby traktować jako gałąź kompleksową z uwagi na wiele „zapożyczeń” prawnych z innych dyscyplin (np. z prawa cywilnego, administracyjnego, gospodarczego, pracy itp.).

W tym miejscu wydaje się konieczne ukazanie pewnych pojęć, z których korzysta prawo własności intelektualnej, a które są wypracowane na gruncie innych dyscyplin.

Do niektórych pojęć prawa cywilnego, jak również i innych gałęzi prawa, używanych w prawie własności intelektualnej zaliczamy następujące pojęcia:

- 1) **osoba fizyczna** – każdy człowiek od urodzenia (również osoba fizyczna, rozumiana niekiedy jako jednoosobowa działalność gospodarcza osoby fizycznej, czyli **przedsiębiorca**);
- 2) **osoba prawna** – trwałe zespolecie pewnej grupy osób fizycznych i środków majątkowych dla osiągnięcia określonych celów społecznych, której ustawa nadała zdolność bycia podmiotami praw i obowiązków. Osobami prawnymi według Kodeksu cywilnego¹ (art. 33) są Skarb Państwa i jednostki organizacyjne, którym przepisy szczególne przyznają osobowość prawną;
- 3) **zdolność prawna** – możliwość bycia podmiotem praw lub obowiązków;

¹ Ustawa z 23.4.1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.).

- 4) **zdolność do czynności prawnych** – oznacza kwalifikacje (uprawnienie) osoby do dokonywania działań, jakimi są czynności prawne. Może być ona **pełna** lub **ograniczona**. Pełną zdolność posiada człowiek, który ukończył 18. rok życia (uzyskał pełnoletniość). Przez zawarcie małżeństwa małoletni uzyskuje pełnoletniość. Nie traci jej w razie unieważnienia małżeństwa. (art. 10 § 1 i 2 KC). Ogranieczoną zdolność do czynności prawnych posiada osoba, która ukończyła 13 lat lub została częściowo ubezwłasnowolniona orzeczeniem sądu;
- 5) **czynność prawna** – oświadczenie woli człowieka mające na celu wywołanie określonych skutków prawnych. Zamierzonym stanem czynności prawnej może być powstanie, zmiana lub zniesienie już istniejącego stosunku prawnego;
- 6) **przedstawicielstwo** – wywołanie określonych skutków prawnych za pośrednictwem innej osoby. Przedstawiciel reprezentuje osobę zastępowaną;
- 7) **reprezentowanie** – możliwość wykonywania określonych ustawą lub umową czynności prawnych w zastępstwie osoby prawnej lub fizycznej;
- 8) **umocowanie** – przeniesienie kompetencji, akt woli polegający na przekazaniu własnych uprawnień (do czynności prawnych) osobie, która będzie nas reprezentować;
- 9) **przedsiębiorca** – osoba fizyczna, osoba prawna i jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, wykonująca we własnym imieniu działalność gospodarczą. Za przedsiębiorców uznaje się także wspólników spółki cywilnej w zakresie wykonywania przez nich działalności gospodarczej (art. 4 PrPrzed, art. 43¹ KC).
- 10) **firma osoby fizycznej** to jej imię i nazwisko, **firma osoby prawnej** to jej nazwa;
- 11) **przedsiębiorstwo**, zgodnie z art. 55¹ KC, jest zorganizowanym zespołem składników niematerialnych i materialnych przeznaczonym do prowadzenia działalności gospodarczej. Obejmuje ono w szczególności:
 - a) oznaczenie indywidualizujące przedsiębiorstwo lub jego wyodrębnione części (nazwa przedsiębiorstwa),
 - b) własność nieruchomości lub ruchomości, w tym urządzeń, materiałów, towarów i wyrobów oraz inne prawa rzeczowe do nieruchomości lub ruchomości,
 - c) prawa wynikające z umów najmu i dzierżawy nieruchomości lub ruchomości oraz prawa do korzystania z nieruchomości lub ruchomości wynikające z innych stosunków prawnych,
 - d) wierzytelności, prawa z papierów wartościowych i środki pieniężne,
 - e) koncesje, licencje i zezwolenia,
 - f) patenty i inne prawa własności przemysłowej,

- g) majątkowe prawa autorskie i majątkowe prawa pokrewne,
- h) tajemnice przedsiębiorstwa,
- i) księgi i dokumenty związane z prowadzeniem działalności gospodarczej.

Prawo własności intelektualnej używa też tego pojęcia w ramach prawa gospodarczego. **Przedsiębiorstwo państwowe** (zgodnie z ustawą z 25.9.1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych, tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 1317 ze zm.) jest samodzielnym, samorządnym i samofinansującym się przedsiębiorcą posiadającym osobowość prawną (art. 1). Głównym jego celem jest więc osiągnięcie zysku poprzez realizację celów społecznie użytecznych, przy czym cele te nie są zasadnicze w działalności tego przedsiębiorstwa. Ustawa o przedsiębiorstwach państwowych odróżnia przedsiębiorstwa tworzone jako przedsiębiorstwa państwowe działające na zasadach ogólnych od **przedsiębiorstw użyteczności publicznej**, czyli takich przedsiębiorstw państwowych, które mają na celu bieżące i nieprzerwane zaspokajanie potrzeb ludności. W szczególności działają one w zakresie inżynierii sanitarnej, komunikacji miejskiej, zaopatrzenia ludności w energię, zarządzania lokalami, terenami zielonymi, uzdrowiskami itp. (art. 6 ust. 1 PrzedPaństwU).

Z kolei cytowana ustawa z 6.3.2018 r. – Prawo przedsiębiorców jest przykładem nierozzerwalnego związku wielu gałęzi prawa przy prowadzeniu działalności gospodarczej w naszym kraju. Samą ustawę raczej należy zaliczyć do zakresu prawa administracyjnego, jednak prawo własności intelektualnej bez istnienia tego aktu nie mogłoby się obejść, a sam obrót gospodarczy (np. wartościami intelektualnymi) byłby mocno utrudniony, a nawet wręcz niemożliwy. Ustawa ta wprowadza takie samo pojęcie przedsiębiorcy, jakie istnieje w prawie cywilnym, ale za przedsiębiorców uznaje także wspólników spółki cywilnej w zakresie wykonywanej przez nich działalności gospodarczej.

Inne pojęcia wyjaśniane w ustawie – Prawo przedsiębiorców, które funkcjonują również w prawie własności intelektualnej, to:

- 1) **działalność gospodarcza** jako zorganizowana działalność zarobkowa, wykonywana we własnym imieniu i w sposób ciągły (zob. art. 3 PrPrzed);
- 2) **osoba zagraniczna**, za którą uważa się:
 - a) osobę fizyczną, nieposiadającą obywatelstwa polskiego;
 - b) osobę prawną z siedzibą za granicą;
 - c) jednostkę organizacyjną niebędącą osobą prawną, posiadającą zdolność prawną, z siedzibą za granicą;(osoba zagraniczna: zob. art. 3 pkt 5 ustawy o zasadach uczestnictwa przedsiębiorców zagranicznych i innych osób zagranicznych w obrocie gospodarczym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 994 ze zm.);

- 3) **przedsiębiorca zagraniczny** to osoba zagraniczna wykonująca działalność gospodarczą za granicą oraz obywatel polski wykonujący działalność gospodarczą za granicą (art. 3 pkt 7 ww. ustawy).

Powyżej podano tylko przykładowo niektóre terminy oraz pojęcia stosowane w prawie cywilnym, gospodarczym czy handlowym, jak również w prawie własności intelektualnej. Szczegółowy zakres wyjaśnień terminologiczno-pojęciowych jest zawarty w przepisach wstępnych każdego aktu prawnego. Należy więc przyjąć zasadę, że **nie można zacząć interpretacji przepisu prawnego bez wcześniejszego zapoznania się z terminologią**. Stwierdzenie to jest tym ważniejsze, że niezależnie od tych standardowych pojęć stosowanych w ustawie o swobodzie działalności gospodarczej przepisy każdego aktu prawnego, regulujące określone stosunki prawne, mogą dawać swoje, mniej lub bardziej uproszczone definicje pojęć. Owe definicje mogą być nieco rozbieżne z wybranymi definicjami pojęć prawa gospodarczego, jednak ogólnego ich sensu nie zmieniają. I tak np. ustawa z 30.6.2000 r. – Prawo własności przemysłowej (tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 324 ze zm.), mówiąc o **osobie (art. 3 ust. 1 pkt 1 oraz pkt 2)**, rozumie przez to osobę fizyczną lub prawną, lub jednostkę organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej, której ustawa przyznaje zdolność prawną; zaś o **osobie zagranicznej** – osobę niemającą obywatelstwa polskiego, i odpowiednio: miejsca zamieszkania albo siedziby bądź poważnego przedsiębiorstwa na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej.

Nasuwająca się pewna wątpliwość, wynikająca z art. 3 ust. 1 pkt 1 PrWiPrzem, dotycząca podmiotowego zakresu stosowania tej ustawy, zostaje rozwiana kolejnym zapisem (art. 3 ust. 2 PrWiPrzem). Przepisy ustawy dotyczące przedsiębiorców stosuje się odpowiednio również do osób prowadzących działalność inną niż działalność gospodarcza (szczegółowy zakres obowiązywania tej ustawy zostanie omówiony w rozdziale IV).

Ustawa z 4.2.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 1062 ze zm.) nie wyjaśnia terminologii dotyczącej przedsiębiorcy ani działalności gospodarczej, ale się nią posługuje (zob. np. art. 20 ust. 1). Nie będzie można tej terminologii pominąć, ponieważ używa się tam pojęcia producenta, które to pojęcie jest najczęściej związane z działalnością gospodarczą i przedsiębiorcą. Ponadto ustawa ta używa też całkowicie innej terminologii, wyjaśniając jej znaczenie w art. 6. Tak więc nie uniknęła ona czerpania w swoich rozwiązaniach pojęć z innych przepisów prawnych.

Ustawodawca, uznając, że do zarządzania zbiorowym prawami autorskimi i prawami pokrewnymi musi istnieć jakaś instytucja lub instytucje, ustalił, że owa instytucja zorganizowana zostanie jako stowarzyszenie. W ustawie z 15.6.2018 r. o zbiorowym zarządzaniu prawami autorskimi i prawami po-

krewnymi (tekst jedn. Dz.U. 2018 r. poz. 1293 ze zm.) w art. 3 pkt 2 stwierdza się, że **organizacjami zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi** są stowarzyszenia zrzeszające uprawnionych lub podmioty reprezentujące uprawnionych, których podstawowym celem statutowym jest zbiorowe zarządzanie prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi na rzecz uprawnionych w zakresie zezwolenia udzielonego im przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego (...). Zgodnie z art. 1 ust. 2 w zakresie nieuregulowanym w ustawie do organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi stosuje się przepisy ustawy z 7.4.1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach (tekst jedn. Dz.U z 2020 r. poz. 2261 ze zm.).

II. Pojęcie własności intelektualnej i praw autorskich oraz dóbr intelektualnych

Tematyka podręcznika ogranicza się do trzech, wydawałoby się znanych, 7 słów: ochrona, własność i intelekt.

Ochrona to inaczej strzeżenie, obrona czy pilnowanie czegoś przed utratą, zaborem, kradzieżą, przywłaszczeniem itp. Przy ochronie należy zastanowić się, kto ma jej dokonywać. Z poprzednich rozważań można wywnioskować, że ochronę daje państwo poprzez normy prawne, w których może tkwić element przymusu oraz poprzez możliwość wyegzekwowania stosownych zachowań przez organy czy instytucje państwowe.

Przedstawiając wyjaśnienie pojęcia **własności** można powiedzieć, że jest to prawo do nieograniczonego, wszak z pewnymi wyjątkami, władania rzeczą, tj. np. pobierania pożytków i innych dochodów z rzeczy, używania, zbycia, przetworzenia, zużycia lub zniszczenia, oczywiście również i posiadania. Prawo własności ograniczają przepisy ustaw, zasady współżycia społecznego i społeczno-gospodarcze przeznaczenie danej własności.

Natomiast **intelektem** nazywamy zdolności umysłowe wynikające ze sprawności naszego mózgu, który potrafi – wykorzystując wiedzę czy doświadczenie człowieka oraz po włączeniu do tego wyobraźni – tworzyć różnego rodzaju rzeczy materialne, jak i niematerialne (np. koncepcje, idee czy prognozy).

W ten sposób tworzone są pewne wartości, czyli dobra, które mogą być powodem chęci ich zawłaszczenia przez innych ludzi. A skoro są to dobra będące przedmiotem pożądania, należałoby je chronić. Dlatego też twórca ma pełną swobodę dysponowania swoim dziełem jako dobrem, które wytworzył.

Potrzeba zgody twórcy na wykorzystanie jego dzieła to efekt daleko idącej komercyjności naszego świata. Pomysł odpłatnego udostępniania efektów pra-

cy naszego umysłu powstał w XVIII w. Powstanie **prawa autorskiego** wywodzi się z przywilejów drukarskich. Akty prawne chroniące prawa majątkowe powstały w Anglii (1710 r.) i Francji (1771 r., 1773 r.)¹. Później systematycznie tworzono je w innych państwach, również i w dwudziestolecium międzywojennym w Polsce. Natomiast jeśli chodzi o ochronę **intelektualnych wytworów w przemyśle**, to początku uregulowań należy szukać w drugiej połowie XIX w., gdy powstała Konwencja paryska o ochronie własności przemysłowej (z 20.3.1883 r. – została ona ratyfikowana przez Polskę 17.3.1931 r., Dz.U. RP Nr 37, poz. 277). Konwencję tę zmieniono Aktem Sztokholmskim zmieniającym Konwencję paryską o ochronie własności przemysłowej z 20.3.1883 r. zmienioną w Brukseli 14.12.1900 r., w Waszyngtonie 2.6.1911 r., w Hadze 6.11.1925 r., w Londynie 2.6.1934 r., w Lizbonie 31.10.1958 r. (Dz.U. z 1975 r. Nr 9, poz. 51, zał.).

Pojęcie dóbr intelektualnych na gruncie prawa polskiego jest określone głównie w dwóch ustawach: **o prawie autorskim i prawach pokrewnych oraz ustawie – Prawo własności przemysłowej**. Innymi ustawami są np. ustawa z 27.7.2001 r. o ochronie baz danych (tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 386) i ustawa z 26.6.2003 r. o ochronie prawnej odmian roślin (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 288), którą nie będziemy się zajmować w tej pracy.

Ustawy te do dóbr intelektualnych zaliczają: utwory prawa autorskiego, przedmioty praw pokrewnych, a także podlegające ochronie prawnej wynalazki, wzory użytkowe, wzory przemysłowe, znaki towarowe, topografie układów scalonych, oznaczenia geograficzne, odmiany roślin oraz bazy danych.

Przemyslenia są produktem umysłu ludzkiego i same przez się nie mają postaci materialnej. Przedmioty stworzone na podstawie wyobraźni, czyli umiejętności umysłu ludzkiego (intelektu), są materializacją oryginalnych treści myślowych. Skoro ten produkt umysłu materializuje się w postaci różnego rodzaju dóbr, nic nie stoi na przeszkodzie, aby zaliczyć dobra intelektualne do kapitału rozumianego nie tylko jako środki materialne i niematerialne przedsiębiorstwa, ale i do „kapitału” indywidualnej osoby fizycznej, nieprowadzącej działalności gospodarczej. Wytwór umysłu (dobra intelektualne) bywa dźwignią finansową, która poprawia finanse owej działalności, ale często stanowi też istotny przychód dla osób, których nie zaliczymy do przedsiębiorców.

Wartości intelektualne to również wiedza². Wiedza powstaje wyłącznie w umysłach ludzkich, powodując w konsekwencji, że człowiek z niej korzystający takie zmaterializowane wartości intelektualne tworzy.

¹ Zob. J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie i prawa pokrewne*, Warszawa 2007.

² *Sokrates* w rozmowie z *Teajtetem* dochodzi do sformułowania definicji, że wiedza to prawdziwe, uzasadnione przekonanie. **Wiedza** to zasób wiadomości z jakiejś dziedziny

Posiadanie odpowiedniej wiedzy umożliwia tworzenie wartości intelektualnych. Taka teza jest tylko częściowo prawdziwa. Sprawdza się ona przy tworzeniu utworów ściśle specjalistycznych (np. programy komputerowe, wykłady czy odczyty naukowe), ale jest już wątpliwa w sytuacji tworzenia utworu, który jest wytworem wyłącznie wyobraźni człowieka (np. malarstwo prymitywistów, utwory muzyczne osób tworzących je „ze sluchu”, wynalazki powstałe m.in. dlatego, że wynalazca „nie wiedział”, że czegoś nie można zrobić).

Można dyskutować oczywiście, czy malarz prymitywista nie musiał posiadać wiedzy (którą można nazwać „pośrednią”, czyli takiej, która nie miała nic wspólnego z pewną realizowaną koncepcją, a była jedynie techniką, która prowadzi do realizacji idei) o sposobie gruntowania podkładu pod obraz olejny, czy twórca wynalazku nie musiał najpierw zdobyć wiedzy na temat funkcjonowania jakichś mechanizmów i podstawowych praw fizyki, czy twórca utworu muzycznego nie musiał osiąść wiedzy, dzięki której utwór muzyczny, który powstał w jego umyśle, mógł być przez niego odtworzony na jakimś instrumencie (wiedza o działaniu i wydobyciu potrzebnych dźwięków). Z tego wynika, że wiedza jest jednak niezbędna do tworzenia wartości intelektualnych, chociaż decydującą rolę zawsze będzie odgrywała wyobraźnia kreująca pewną **ideę**, którą tworzący wartości intelektualne będzie chciał zmaterializować.

W tym miejscu dochodzimy do stwierdzenia, że wartości intelektualne tworzone są przez człowieka (zob. schemat zamieszczony na końcu rozdziału), który dzięki wyobraźni i wiedzy, w tym również wynikającej z doświadczenia i zdolności oraz czasami, gdy jest to niezbędne, za pomocą urządzeń i procesów technologicznych jest w stanie wytworzyć pewien materialny lub niematerialny efekt. Korzystanie z tego efektu działania ludzkiego może być dostępne dla innych, bez zgody lub za zgodą twórcy (w sposób odpłatny lub nie).

Po przeprowadzeniu powyższych rozważań za **prawo własności intelektualnej** można uznać zespół norm regulujących zachowania społeczne wobec indywidualnych, dotychczas niespotykanych przejawów umysłu ludzkiego, efektem czego jest powstanie oryginalnego dzieła w sferze kultury duchowej lub materialnej.

Kultura duchowa to „ogół dzieł naukowych, literackich i dzieł sztuki tworzących dorobek ludzkości w danym okresie historycznym”, a **kultura materialna** to „ogół dóbr materialnych i umiejętności produkcyjno-technicznych społeczeństwa w danym okresie historycznym”¹.

– A. Karwowski (red.), Leksykon PWN, Warszawa 1972, s. 1271. Według autora podręcznika **wiedza** to zbiór wiadomości na określony temat, uznanych przez społeczeństwo za prawdziwe z uwagi na autorytety, które te wiadomości społeczeństwu przekazały.

¹ Słownik języka polskiego, t. 1, A–K, Warszawa 1978, s. 1083.

§ 2. Źródła prawa

9 Źródła prawa to pojęcie odnoszące się do tworzenia i stosowania prawa. Prawo wywodzi się z wielu źródeł. Istnieją różne ujęcia tego zagadnienia: w jednym (formalnym) rozumieniu **źródła prawa oznaczają akty normatywne** czy też – inaczej – akty prawne zawierające przepisy prawa oraz tryb tworzenia takich aktów. Są to **samoistne źródła** prawa. W innym znaczeniu (źródło poznania prawa) jako źródła prawa rozumiemy wszelkie materiały służące poznaniu prawa oraz wszelkie formy przekazu o prawie (dokumenty, publikacje, nawet Internet). Są to **niesamoistne źródła prawa**¹.

Źródła polskiego prawa można podzielić na **źródła powszechnie obowiązujące i źródła wewnętrznie obowiązujące**. Różnica między nimi polega na podstawie relacji między wydającym akt a adresatem. System źródeł prawa **powszechnie obowiązującego** jest systemem zamkniętym, gdyż od **strony przedmiotowej** konstytucja wyczerpująco wymienia rodzaje źródeł prawa powszechnie obowiązującego (aspekt przedmiotowy – art. 87, art. 234 ust. 2 Konstytucji RP). Tylko podmioty wymienione w ustawie zasadniczej mogą stanowić źródła prawa powszechnie obowiązującego (aspekt podmiotowy).

Obowiązująca Konstytucja RP do źródeł powszechnie obowiązujących zalicza: konstytucję, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe, rozporządzenia, akty prawa miejscowego, rozporządzenia Prezydenta RP z mocą ustawy. Katalog źródeł prawa powszechnie obowiązującego jest w zasadzie zamknięty i nie może być rozszerzany. Rozporządzenie z mocą ustawy może być wydawane przez Prezydenta RP wyłącznie w ściśle określonych przez Konstytucję RP wypadkach.

Ponadto źródłami powszechnie obowiązującego prawa są przepisy stanowione przez organizację międzynarodową, jeśli umowa międzynarodowa konstytuująca tę organizację przewiduje taką skuteczność prawną tych przepisów w prawie wewnętrznym. Warunkiem obowiązywania aktów powszechnie obowiązujących jest **ich publikacja**.

System **źródeł prawa wewnętrznego** jest systemem otwartym od strony przedmiotowej i podmiotowej – Konstytucja RP nie zamyka listy tych źródeł prawa i organów mogących je wydawać. Potwierdza to wyrok TK z 1.12.1998 r. (K 21/98, OTK 1998, Nr 7, poz. 116): „system aktów prawa wewnętrznego ma – w przeciwieństwie do systemu aktów będących źródłami prawa powszechnie obowiązującego – charakter systemu otwartego [...]”.

¹ Zob. *L. Morawski*, Wstęp do prawoznawstwa, Toruń 2006.

Jako źródła prawa wewnętrznie obowiązującego Konstytucja RP wymienia uchwały i zarządzenia Rady Ministrów. Należy przy tym podkreślić, że katalog źródeł tego prawa jest otwarty. Istnieją również inne akty prawne wewnętrznie obowiązujące niewymienione w konstytucji (okólniki, zalecenia itp.). Konstytucja RP wymienia następujące akty prawa wewnętrznego: uchwały Rady Ministrów, zarządzenia Prezesa RM oraz zarządzenia ministrów (art. 93 ust. 1 Konstytucji RP).

W Polsce powstawały też w przeszłości różne akty prawne, regulujące sferę wartości intelektualnych. Przepisy tworzone u nas opierały się na rozwiązaniach już istniejących na świecie przepisów prawnych.

W okresie rozbiorowym w Polsce obowiązywały, w zakresie prawa autorskiego, systemy prawne zaborców – niemieckiego, austriackiego i rosyjskiego. Pierwszą **rosyjską ustawę**, która regulowała prawa autorskie, uchwalono 15.4.1857 r. Była to ustawa o cenzurze. Dnia 11.3.1911 r. w Rosji weszła w życie nowa ustawa o prawach autorskich. Obowiązywała ona także w Królestwie Polskim. **Austriacka ustawa** z 26.12.1895 r. o prawie autorskim do utworów literatury, sztuki i fotografii była jedynym aktem prawnym w historii ziem polskich pod zaborem austriackim, dającym ochronę utworom fotograficznym. **Niemiecka ustawa z 9.1.1907 r.** o prawie autorskim do utworów sztuk plastycznych i fotograficznych objęła swoim zasięgiem również ziemie polskie pozostające pod jurysdykcją niemiecką¹. Po uzyskaniu niepodległości obowiązywały u nas jeszcze akty państw zaborczych².

Pierwsza polska ustawa o prawie autorskim powstała 29.3.1926 r. (tekst jedn. Dz.U. z 1935 r. Nr 36, poz. 260 ze zm.). Jej tworzenie trwało kilka lat. Prace w tym zakresie rozpoczęto w listopadzie 1919 r. Przygotowanie ustawy autorskiej powierzono prof. *F. Zollowi*³. Kodyfikacja nastąpiła wraz z uchwaleniem ustawy o prawie autorskim. Po raz pierwszy w polskim ustawodawstwie sformułowano definicję pojęcia utworu.

Kolejna polska ustawa o prawie autorskim została uchwalona 10.7.1952 r. (Dz.U. Nr 34, poz. 234 ze zm.). Ustawodawca nie zamieścił w niej definicji

¹ Zob. *E. Ferenc-Szydelko*, Prawo autorskie na ziemiach polskich do 1926 r., ZNUJ PWiOWI, Kraków 2000, s. 73 i nast.

² Zob. *J. Barta, R. Markiewicz*, *op. cit.*, s. 16.

³ *F. Zoll* „w swych pracach z zakresu prawa autorskiego starał się możliwie jak najszerzej chronić interesy twórcy, a zwłaszcza jego interesy osobiste, mniejszą zaś uwagę poświęcał ochronie interesów majątkowych. Już w opracowanych na początku 1920 r. «Zasadach prawa autorskiego» określił (po raz pierwszy na świecie) pojęciowo przedmiot prawa autorskiego, przy czym kładł on nacisk na cechę osobistej twórczości dzieła. Prawo podmiotowe autorskie ujmował więc jako jedność, a nie jako sumę różnych szczegółowych uprawnień i ochronę tego prawa – podobnie jak przy zwalczaniu nieuczciwej konkurencji”;
<http://palestra.pl/old/index.php?go=artykul&id=1816> (dostęp: 30.11.2021 r.).

syntetycznej utworu, ograniczając się do egzemplifikacji przedmiotów prawa autorskiego¹.

Następna ustawa z 4.2.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych weszła w życie 4.5.1994 r. Ustawa ta obowiązuje obecnie z kilkoma zmianami. W ustawie uwzględniono dyrektywy Unii Europejskiej w zakresie ochrony prawa autorskiego i praw pokrewnych.

Ochroną własności przemysłowej zajmuje się zaś powoływana wcześniej ustawa z 30.6.2000 r. – Prawo własności przemysłowej. Ustawa ta została oparta na wielu konwencjach międzynarodowych (m.in. wspomnianej wcześniej Konwencji paryskiej z 20.3.1883 r.) oraz dostosowana w dużym stopniu do dyrektyw Unii Europejskiej. Ustawa – Prawo własności przemysłowej jest pierwszym polskim aktem prawnym regulującym całościowo omawiane zagadnienie².

§ 3. Ochrona dóbr intelektualnych w pierwszych konwencjach

10 Jak już wspomniano, ochrona praw intelektualnych zapoczątkowana została dwoma aktami prawnymi: Konwencją paryską o ochronie własności przemysłowej z 20.3.1883 r. oraz Konwencją berneńską z 9.9.1886 r. o ochronie dzieł literackich i artystycznych (Dz.U. z 1935 r. Nr 84, poz. 515 ze zm.). Wcześniej podobną rolę odgrywały w Anglii *Statute of Anne* z 1710 r., a we Francji – ustawy z 1771 i 1773 r.

Konwencja berneńska o ochronie dzieł literackich i artystycznych, przejrzana w Berlinie 13.11.1908 r. i w Rzymie 2.6.1928 r., w art. 2 pkt 1–2 określiła zakres oraz wyjaśniała podstawową terminologię w niej stosowaną. I tak: „Wy-

¹ E. Ferenc-Szydelko, *op. cit.*

² Oczywiście wcześniej były różne przepisy regulujące niektóre dziedziny ochrony przemysłowej, jak np.:

- 1) ustawa z 19.10.1972 r. o wynalazczości (tekst jedn. Dz.U. z 1993 r. Nr 26, poz. 117 ze zm.);
- 2) ustawa z 31.1.1985 r. o znakach towarowych (Dz.U. Nr 5, poz. 17 ze zm.);
- 3) ustawa z 30.10.1992 r. o ochronie topografii układów scalonych (Dz.U. Nr 100, poz. 498 ze zm.);
- 4) ustawa z 31.5.1962 r. o Urzędzie Patentowym Rzeczypospolitej Polskiej (tekst jedn. Dz.U. z 1993 r. Nr 26, poz. 118 ze zm.);
- 5) ustawa z 24.11.1995 r. o nasiennictwie (tekst jedn. Dz.U. z 2001 r. Nr 53, poz. 563 ze zm.);
- 6) ustawa z 16.4.1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 1913 ze zm.) itp., jednak nigdy nie opracowano jednolitej spójnej ustawy o ochronie własności intelektualnej w przemyśle.

razy «**dzieła literackie i artystyczne**» [podkr. aut.] obejmują wszelkie utwory literackie, naukowe i artystyczne, bez względu na sposób lub formę ich wyrażenia, jako to: książki, broszury i inne pisma; odczyty, przemówienia, kazania i inne dzieła tego samego rodzaju; dzieła dramatyczne lub dramatyczno-muzyczne; dzieła choreograficzne i pantomimy, których układ sceniczny został ustalony na piśmie lub w inny sposób; utwory muzyczne ze słowami lub bez słów; utwory rysunkowe, malarskie, architektoniczne, rzeźby, utwory rytownicze i litograficzne; ilustracje, mapy geograficzne; plany, szkice i wyroby plastyczne, dotyczące geografii, topografii, architektury lub nauk. Bez uszczerbku dla praw autora dzieła oryginalnego podlegają ochronie na równi z utworami oryginalnymi tłumaczenia, przystosowania, układy muzyczne oraz inne przeróbki dzieła literackiego lub artystycznego, jak również zbiory rozmaitych dzieł”.

Pomimo dość szerokiego zakresu konwencja rozszerzała (art. 3, 9) ochronę na utwory fotograficzne i utwory otrzymane w sposób podobny do fotografii. Ponadto felietony powieściowe, nowele i wszelkie inne utwory bądź to literackie, bądź naukowe, bądź artystyczne, bez względu na ich przedmiot, ogłoszone w dziennikach lub pismach periodycznych w którymkolwiek z krajów-stron konwencji nie mogły być odtwarzane w innych krajach bez zgody autorów.

Aktualne artykuły dyskusyjne na tematy ekonomiczne, polityczne lub religijne mogą być odtwarzane przez prasę, jeżeli odtworzenie ich nie było wyraźnie zastrzeżone. Jednak źródło ich pochodzenia (miejsce zamieszczenia i autor) powinno być zawsze jasno wskazane. Karane jest nieprzestrzeganie tego obowiązku, ale karalność określać powinno ustawodawstwo kraju, w którym żąda się ochrony.

Postanowienia konwencji stosuje się też do publicznego wystawiania utworów dramatycznych lub dramatyczno-muzycznych i do publicznego wykonywania utworów muzycznych, bez względu na to, czy utwory te były ogłoszone, czy nie. Autorzy utworów dramatycznych albo dramatyczno-muzycznych przez cały czas trwania ich prawa do utworu oryginalnego korzystają z ochrony przed nieupoważnionym wystawianiem publicznym tych utworów w przekładzie.

Autorzy utworów literackich i artystycznych korzystają z wyłącznego prawa do zezwalania na publiczne rozpowszechnianie swych utworów za pomocą radia. Z tego tytułu również powinny one mieć odpowiednią ochronę w swoich państwach, a ponadto autorom przysługuje stosowne wynagrodzenie za takie korzystanie z ich utworów.

W konwencji tej nadmienia się też o ochronie wartości intelektualnej w przemyśle, stwierdzając, że dzieła sztuki „stosowanej do przemysłu” są chronione o tyle, o ile na to zezwala wewnętrzne ustawodawstwo każdego kraju

[Przejdź do księgarni →](#)